



Η ΔΙΣΧΙΛΙΟΣΤΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΟΥ ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ



εις την Ἰταλίαν ετοιμάζουν ἀπὸ τώρα μεγάλας ἐορτὰς διὰ νὰ πανηγυρίσουν μετὰ τρία ἔτη, τὸ 1930, τὴν δισχιλιοστὴν ἐπέτειον τῆς γεννήσεως τοῦ Βιργιλίου, (15 Ὀκτωβρίου 70 π.Χ.—15 Ὀκτωβρίου 1930 μ.Χ.) Ἐὐτυχέστερος ὁ Βιργίλιος ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, — τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως ἢ καὶ τὸ θανάτου του ἀγνοεῖται, ὥστε νὰ μὴ μπορούμε οἱ ὁμοεθνεῖς του νὰ ἐορτάσουμε καμμίαν ἐπέτειόν του, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ καθόλου ἢ ὑπαρξίς του ἀμφισβητεῖται, — καὶ ἐφ' ὅσον ἔζη ἐτιμήθη μὲ πολλὰς, καὶ αὐτοκρατορικὰς μάλιστα, τιμὰς, καὶ ἀφ' οὗ ἀπέδυνεν δὲν ἔπαισε νὰ τιμᾶται καὶ μελετᾶται δι' ὄλων τῶν αἰώνων. Δι' αὐτὸ ἀξίζει πιστεύω νὰ γίνῃ λόγος καὶ εἰς τὸ «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος» διὰ τὸν Βιργίλιον καὶ τὸ ποιητικὸν ἔργον του. — Ὁ Πόλιος Βιργίλιος Μάρων¹ ἐγεννήθη πλησίον τῆς πόλεως Μαντούας, εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἦλθεν ὁμως ἔπειτα εἰς τὴν Ῥώμην, ὅταν ἔγεινε 16-17 ἐτῶν, καὶ ἐκεῖ ἐσπούδασε φιλοσοφίαν,

¹ Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχαν εἰς τὴν ἀρχὴν ἓνα μόνον ὄνομα, ὅπως ὁ Πρόκας, ὁ Ἀμούλιος, ὁ Ῥωμύλος ἔπειτα δύο, ὅπως ὁ Νουμᾶς Πομπίλιος, ὁ Ἄγκος Μάρκιος, καὶ ἔπειτα τρία, καμμιά φορὰ καὶ τέσσαρα καὶ πέντε· ἀπὸ τὰ τρία ὀνόματα ἐπεκράτησε γιὰ ἄλλους τὸ δεύτερον ὄνομα, ὅπως τοῦ Βεργιλίου, τοῦ Ὁρατίου, τοῦ Λουκρητίου, καὶ γιὰ ἄλλους τὸ τρίτο, ὅπως τοῦ Κικέρωνος, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Κατιλίνα.

δητορικῆν, ὀλίγην ἰατρικὴν καὶ μαθηματικά, ἀλλὰ περισσότερο ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ τῶν παλαιότερων Λατίνων, Ναιβίου, Ἐννίου, Λουκρητίου καὶ ἄλλων. Εἰς τὴν νεανικωτέραν τοῦ ἡλικίαν πιθανῶς ἠσχολήθη μὲ μικρότερα ποιήματα, τὰ ὅποια σφύζονται ἀκόμη μέχρι σήμερον καὶ εἰς τὰς πλήρεις ἐκδόσεις τοῦ Βιογυλίου ἐκδίδονται ἐν εἴδει παραρτήματος (appendix Vergiliana), διότι εἶναι πολλοὶ κριτικοί, ποῦ ἀμφισβητοῦν τὴν γνησιότητα αὐτῶν, ἄλλοι ὅλων, ἄλλοι μερικῶν μόνον, χωρὶς καὶ αὐτοὶ νὰ εἶναι σύμφωνοι μεταξύ τους εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν γνησίων καὶ τῶν νόθων. Εἰς ἡλικίαν τριάκοντα περίπου ἐτῶν ἐμφανίζεται μὲ μεγαλείτερον ποίημα, τὰ Βουκολικά του, τὰ ὅποια ἔχουν μὲν ποιηθῆ κατὰ τὰ Βουκολικά τοῦ Θεοκρίτου, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅλα βουκολικοῦ περιεχομένου. Τὰ Γεωργικά του, πολὺ τελειότερον ποίημα, ἐποίησεν εἰς ἡλικίαν 35 - 39 ἐτῶν. Εἰς τὴν ποίησιν αὐτῶν ὠφελήθη καὶ ἀπὸ Ἑλληνας ποιητῆς, ἰδίως τὸν Νίκανδρον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπῆρε καὶ τὸ ὄνομα Γεωργικά, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο ὠφελήθη ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν ἰδικὴν του πύρην καὶ ἀπὸ ἄλλους λατίνους συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι, ὅπως Κάτων ὁ Πρεσβύτερος καὶ ὁ Οὐάργων, εἶχαν γράφει εἰδικῶς συγγραφὰς περὶ γεωργίας. Ὀνομαστότερος ὅμως ἔγινε ὁ Βιογύλιος ἀπὸ τὴν Αἰνείαδα του, τὴν ὁποίαν ἤρχισε νὰ ποιῇ εἰς ἡλικίαν 40 περίπου ἐτῶν. Ἀλλὰ ἂν καὶ εἰργάζετο εἰς αὐτὴν ἔνδεκα ὀλόκληρα ἔτη—καθόλου ὁ Βιογύλιος ἦτο πολὺ βραδύς εἰς τὸ ἔργον του, ἐποίησε καθ' ἡμέραν ὀλιγίστους στίχους—ἦλθε, δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριν αὐτῆς, διὰ νὰ τὴν ἐπεξεργασθῆ τελειότερον καὶ νὰ τὴν ἐκδώσῃ, δὲν ἠτύχησε ὅμως νὰ ἴδῃ καὶ τὸ ποίημά του αὐτὸ τελειωμένον, διότι τὸν προέλαβεν ὁ θάνατος, τὸ 19 π. Χ. εἰς ἡλικίαν 51 ἐτῶν.

* * *

Κατὰ πρόωτον εἰς τὴν Ῥώμην ποῦ ἦλθε ἐγνωρίσθη μὲ τὸν ἐλεγειακὸν ποιητὴν Κορνήλιον Γάλλον, καὶ μὲ τὸν Ἀσίνιον Πολλίωνα, ποιητὴν, νομικόν, πολιτικόν καὶ στρα-

τιωτικὸν ἄνδρα ἐπιφανῆ, προστάτην τῶν γραμμάτων, ἰδρυ-
τὴν τῆς πρώτης ἐν Ῥώμῃ δημοσίας βιβλιοθήκης, καὶ μὲ
ἄλλην ἀκόμη δρᾶσιν. Ἐπαινεῖ αὐτὸν ὁ Βιργίλιος εἰς τὰ
Βουκολικά του, ὅπως ἐπήνεσε καὶ τὸν Γάλλον εἰς τὰ Γεωρ-
γικά του· ἀλλὰ ὁ ἔπαινος ἐκεῖνος τοῦ Γάλλου δὲν περιεσώθη,
διότι ὁ ποιητής, ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀφαιρέσῃ εἰς τὴν δευ-
τέραν ἔκδοσιν, ποῦ ἔκαμε ἐπίτηδες ὡς φαίνεται τῶν Γεωρ-
γικῶν του, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Αὐγούστου, εἰς τοῦ ὁποίου
τὴν βαρυτάτην δυσμένειαν περιέπεσεν ὁ Γάλλος ἔνεκα τῆς
πολλῆς ὑπεροψίας του, ποῦ ἔδειξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, τῆς
ὁποίας πρῶτον διοικητὴν του εἶχε διορίσει αὐτὸς ὁ Αὐγούστος.

Μὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν Βουκολικῶν ὁ Βιργίλιος ἀπέκτησε
τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν γνωριμίαν τοῦ Μαικήνα, τοῦ ὀνομα-
στοτάτου ἐκείνου ἀνδρός, δεξιωτάτου πολιτικοῦ συνεργάτου
τοῦ Αὐγούστου, λεπτοτάτου κριτικοῦ φιλολογικῶν ἔργων
καὶ ἔλευθεριωτάτου προστάτου τῶν γραμμάτων καὶ τῶν
καλῶν ποιητῶν. Κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ ποιεῖ τὰ Γεωργικά,
τὰ ὁποῖα καὶ ἀφιερώνει εἰς αὐτόν, καὶ ὁ Μαικήνας τὸν
ἀμείβει γενναίως καὶ τὸν συσταίνει εἰς τὸν Αὐγούστον.
Ἔρχεται τώρα καὶ ἡ σειρά τοῦ τελευταίου, νὰ ἀξιώσῃ ἀπὸ
τὸν Βιργίλιον ποίημα ἐπικόν, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ ὑμνήσῃ τὰς
πράξεις τοῦ Αὐγούστου. Καὶ ἐνδίδει ὁ καλόβολος ποιητής
εἰς τὴν ἀξίωσιν αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὕστερ' ἀπὸ
πολλὰς σκέψεις καὶ σχέδια λαμβάνει τὴν τελικὴν ἀπόφασιν
νὰ ποιήσῃ Αἰνειάδα, δηλαδὴ νὰ πραγματευθῇ τὸν μῦθον
τοῦ Τρωῶς Αἰνείου καὶ εἰς αὐτόν νὰ ἐνυφάνῃ μὲ πολλὴν
ὁμολογουμένως δεξιοτεχνίαν τὸν ἔπαινον τῶν πράξεων τοῦ
Αὐγούστου καὶ γενικώτερον νὰ ψάλλῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ
ῥωμαϊκοῦ κράτους¹.

¹ Ὁ μῦθος περὶ τοῦ Αἰνείου καὶ τῶν Τρωῶν, ὅτι μετὰ τὴν ἄλω-
σιν τῆς Τροίας, ἐφυγαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τῶν μὲ πλοῖα πρὸς δυσμὰς
καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὑπῆρχεν ἤδη εἰς Ἕλληνας
ποιητὰς καὶ ἱστορικοὺς. Αὐτὸν τὸν μῦθον ἐχρησιμοποίησαν ἐκτὸς
τοῦ Βιργίλιου καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ποιηταὶ Ναίβιος, Ἐννιος καὶ ἱστο-
ρικοὶ ἀκόμη. Εἰς τὸν μῦθον ὑπῆρχον πολλαὶ παραλλαγαί, ἀπὸ τὰς
ὁποίας ὁ Βιργίλιος ἐξέλεξε φυσικὰ τὰς πρὸς τὸ σχέδιόν του καὶ τὸν
σκοπὸν του προσαρμοζόμενας.

Μολονότι ὁ ποιητὴς ὁ ποιῶν κατὰ παραγγελίαν δὲν εἶναι ὁ ἔνθεος ὑποφύτης τῶν Μουσῶν καὶ ἡ ποιήσις του κινδυνεύει νὰ καταπέσῃ εἰς ταπεινὴν καὶ τεχνητὴν, εἰς κολακευτικὴν θεράπαιναν τοῦ παραγγέλλοντος, ἂν μάλιστα οὗτος τύχη νὰ εἶναι, ὅπως ὁ Αὐγουστος, μονάρχης, ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι ὁ Βιργίλιος ἀνέπτυξε τόσην δεξιότητα εἰς τὴν ποιήσιν τῆς Αἰνειάδος, ὥστε νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν ἀντικειμενικώτερος. Συνετέλεσεν ὁμως εἰς τοῦτο καὶ ἡ ἠπία, φιλικὴ μᾶλλον παράκλησις, παρὰ τυραννικὴ ἐπιταγή, τοῦ Αὐγούστου, νὰ ὑμνηθοῦν ὑπὸ τῶν συγχρόνων ποιητῶν αἱ πράξεις του καὶ νὰ ἀπαθανατισθῆ τὸ ἔργον του. Ἐπεξήτησε δὲ καὶ ἐπέτυχε ὁ Αὐγουστος καὶ κἄτι ἄλλο, νὰ καταστήσῃ διὰ τῆς ἐξιμνήσεως τοῦ ἔργου του ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὀλιγώτερον ἀλγεινὴν τὴν πολιτικὴν μεταβολήν, τὴν ἐπελθοῦσαν διὰ τῆς παρὰ τὸ Ἰακτιον νίκης του, 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 31 π. Χ., ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἐπακολούθημα τὴν ὀριστικὴν κατάλυσιν τῆς ἐλευθέρου πολιτείας καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς μοναρχίας.

*
* *

Πλουσία φαντασία δὲν εἶναι βεβαίως τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ποιήσεως τοῦ Βιργιλίου, ἔχει ὁμως οὗτος τὴν ἱκανότητα νὰ συνδυάζῃ μετὰ τοῦ διδακτικοῦ καὶ τὸ τερπνόν, νὰ συγκινή μὲχρι δακρύων τὸν ἀναγνώστην, νὰ ἐκπλήττῃ, νὰ ψυχαγωγῆ. Εἰς τὰ Γεωργικά του, εἰς τὰ ὁποῖα διδάσκει ὄχι μόνον περὶ γεωργίας, ἀλλὰ καὶ περὶ δενδροκομίας καὶ ἀμπελοφυίας, περὶ κτηνοτροφίας καὶ περὶ μελισσοκομίας, ἐκφράζει τὴν μεγάλην χαρὰν, ποῦ πλημμυρεῖ εἰς τὸ στήθος του, διότι πρῶτος ῥωμαῖος αὐτὸς πραγματεύεται τοιαύτην ὕλην εἰς ποίημα καὶ γίνεται αἷτιος νὰ ἀκουσθῆ εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν τὸ Ἡσιόδειον ᾄσμα:

Ascraeuinque cano Romana per oppida carmen.
Ἄλλὰ καὶ μὲ τὰ ἐπεισόδιά του, τὰ ὁποῖα μὲ πολλὴν τέχνην ἐνυφαίνει, τέρπει τόσον τὸν ἀναγνώστην, ὥστε ὄχι μόνον νὰ μὴ κουράζεται μὲ τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ τοῦναντίον, ὅσον

προχωρεῖ, τόσον περισσότερο ν' αὐξάνη τὸ ἐνδιαφέρον του. Τὰ Γεωργικά τοῦ Βιργιλίου συνδυάζουν ὅλα τὰ προτερήματα, ὥστε νὰ θεωροῦνται δικαίως ἀπὸ τὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς λατινικῆς φιλολογίας.

*
* *

Ἡ Αἰνειὰς τοῦ Βιργιλίου δὲν εἶναι τὸ τεχνικώτερον ποίημά του. Εἶναι ὅμως τὸ ποίημά του ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον ἔγινε γνωστότερος πολὺ περισσότερο παρά διὰ τὰ Γεωργικά του καὶ ἐχαρακτήρισθη ὡς ὁ Ῥωμαῖος Ὅμηρος. Ἐπειδὴ δὲν ἐμπόρεσε νὰ τὴν ἐπεξεργασθῆ τελείως, ἐζήτησε ἐπιμόνως, λέγει ἡ παράδοσις, ὅταν ἦσθάνθη τὸ τέλος τοῦ βίου του, νὰ του δώσουν τὸ χειρόγραφον νὰ το καύσῃ ὁ ἴδιος ἢ παρήγγειλε εἰς τοὺς παρισταμένους φίλους του νὰ το καύσουν αὐτοὶ ἢ νὰ μὴν ἐκδώσουν τοῦλάχιστον αὐτὴν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ εἶχε τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, δηλαδὴ τὸν ἀφανισμόν τοῦ ποιήματος. Ἀπὸ τὸν ἀφανισμόν, προσθέτει ἡ παράδοσις, ἔσωσε τὴν Αἰνειάδα ὁ Αὐγουστός, παραγγείλας νὰ μὴν ἐκτελεσθῆ ἢ ἐπιθυμία αὐτῆ τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ τοῦναντίον νὰ προσέξουν νὰ διασώσουν τὸ χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον πάλιν κατὰ διαταγὴν τοῦ Αὐγουστοῦ ἐξέδωκαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ οἱ φίλοι του Λεύκιος Βάριος καὶ Πλώτιος Τούγκας, διὰ νὰ μὴ χαθῆ, λέγει, τόσον μέγα ἔργον. Πολλοὶ κριτικοὶ παραδέχονται ὡς ἀληθῆ τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ ποιητὴς ἐζήτησε νὰ καύσῃ τὴν Αἰνειάδα του, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὴν ἄφηνεν ἀνεπεξέργαστον. Κάποιος μάλιστα προχωρεῖ περισσότερο καὶ ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Βιργίλιος θὰ ἔκαιε τὴν Αἰνειάδα καὶ ἂν ἔζη περισσότερο χρόνον, ὁσονδήποτε καὶ ἂν τὴν ἐπεξεργάζετο ἀκόμη. Ἀλλὰ ποῖος δημιουργὸς ζητεῖ νὰ καταστρέψῃ ἔργον τούτου εἰς τὸ ὁποῖον ἐδαπάνησε ὑπέρδεκα ἔτη, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἐπρόφθασε νὰ το ἐπεξεργασθῆ! Ποῖον δὲ ἔργον εἶναι ἡ Αἰνειὰς! Ἔργον τοῦ ὁποίου βιβλία ὀλόκληρα, τελείως ἐπεξεργασμένα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ἀναγνωσθέντα ὑπ' αὐτοῦ μεμονωμένα ἐνώπιον καὶ ἄλλων φίλων καὶ τοῦ Αὐγουστοῦ αὐτοῦ, ἐπροξένησαν τοι-

αὐτὴν ἐντύπωσιν, ὥστε ὁ ὀνομαστὸς ἐλεγειακὸς ποιητὴς Προπερτίος, ὁ ὁποῖος παρηκολούθησε τὴν ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων αὐτῶν τῆς Αἰνειάδος, νὰ κηρύττῃ ὅτι ποιεῖται ποίημα ἀνώτερον τῆς Ἰλιάδος, *nescioquid maius nascitur Sliade*. Μόνον ὡς παράπονον τοῦ ποιητοῦ, διότι ἄφηνεν ἀνεπεξέργαστον καὶ ἀνέκδοτον τοιοῦτον ἔργον, μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ ἢ πληροφορία, ὅτι παρήγγειλε νὰ καύσουν τὴν Αἰνειάδα. Ἀλλὰ εἶναι ὑπερβολὴ μεγάλη νὰ δεχθῶμε ὡς σοβαρὰν τὴν παραγγελίαν του νὰ τὴν καύσουν, καὶ ἀκόμη μεγαλειτέρα ὑπερβολὴ νὰ δεχθῶμε ὅτι θὰ τὴν ἔκαιε μόνος του καὶ ἂν ἔζη ἀκόμη καὶ τὴν ἐπεξεργάζετο.

*
* *

Κανένας βεβαίως δὲν εἶναι διατεθειμένος νὰ δεχθῇ τὴν γνώμην τοῦ Προπερτίου, ὅτι ἡ Αἰνειὰς εἶναι ποίημα ἀνώτερον τῆς Ἰλιάδος, ἢ τοῦ Βολταίρου, ὁ ὁποῖος κοιμώτερον ἢ ἀληθέστερον ἀπειράνθη: Λένε ὅτι ὁ Ὅμηρος ἔκαμε τὸν Βιργίλιον ἂν εἶναι ἔτσι, τότε ἀναμφιβόλως ὁ Βιργίλιος εἶναι τὸ καλλίτερον ἔργον τοῦ Ὀμήρου.¹

Ἀλλὰ δὲν πρέπει καὶ νὰ παραγνώριζεται ἡ ἀξία τῆς Αἰνειάδος, ὅσον φροβῶμαι ὅτι παραγνώριζεται καὶ ἀλλαχοῦ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοῦναντίον πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ καὶ νὰ ἐξαρθῇ ὅτι ἡ Αἰνειὰς διὰ τοὺς Ῥωμαίους εἶχε πολὺ μεγαλειτέραν σημασίαν παρὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἢ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια. Ὡς σύνολον ἡ Αἰνειὰς ἔχει πολλὰ ἴσως ἐλαττώματα, ἀλλὰ πολλὰ μέρη αὐτῆς ἔχουν ἀφθαστον ποιητικὴν ἔξαρσιν καὶ χάριν ποῦ ἐκπλήσσει. Ἄν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ὑστέρουν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ θεωρητικὸν μέρος, εἶχον ὅμως τόσον πρακτικὸν νοῦν, ὥστε νὰ ἐφαρμόζουσι εἰς τὸν βίον τους πολλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες θεωρητικῶς μόνον ἐδίδαξαν. Καὶ ὁ Βιργίλιος, ἂν καὶ δὲν φθάνῃ τὸν Ὅμηρον εἰς τὴν τέχνην, ὠφελήθη ὅμως ἀπὸ αὐτὸν καὶ

¹ Homère a fait Virgile, dit-on; si cela est, c'est sans doute son plus belle ouvrage.

ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους ποιητάς, ὄχι μόνον τοὺς ἑλικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς τραγικούς, τόσον τοὺς Ἑλληνας ὅσον καὶ τοὺς παλαιότερους ῥωμαίους, καὶ ἐκρησιμοποίησε μὲ τόσην δεξιότητι τὰ ἐξ αὐτῶν διδάγματα, ὥστε πολὺ δικαιολογημένως νὰ εἶναι ὑπερήφανοι, οἱ σύγχρονοὶ τοῦ Ῥωμαῖοι — χωρὶς νὰ λείπουν βεβαίως καὶ οἱ ἐπικριταὶ τοῦ (obtrectatores).

* * *

- Εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Αἰνειάδος ποιεῖται ὁ Αἰνεΐας πλέων μὲ τὸν στόλον τοῦ καὶ τοὺς πρόσφυγας Τρωάς τοῦ ἀπὸ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ Ἥρα ἔχουσα περισσοτέρας ἀπὸ μίαν αἰτίαν, νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἐγκατασταθῇ ὁ Αἰνεΐας εἰς τὴν Ἰταλίαν, κατεβαίνει ἀπὸ τὸν Ὀλυμπόν εἰς τὴν νῆσον τοῦ Αἰόλου καὶ τὸν παρακαλεῖ, μὲ τὴν πολὺ δελεαστικὴν μάλιστα πρότασιν — ἦγον ἄγαμος ἀκόμη ὁ Αἴολος — νὰ του δώσῃ εἰς γάμον τὴν ὠραιωτάτην τῶν νυμφῶν Δηϊόπειαν, νὰ ἀπολύσῃ τοὺς ἀνέμους, οἱ ὁποῖοι ἔξορμήσαντες ἀπὸ τὸ σπήλαιον ποῦ ἦσαν φυλακισμένοι, ἀρπάζουν τὸν στόλον τοῦ Αἰνεΐου, ἐν ᾧ ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέρας τῆς περιπλανήσεώς του, καὶ τὸν φέρουν εἰς τὴν Ἀφρικὴν σχεδὸν ναυαγημένον καὶ κατὰ ἓνα πλοῖον ὀλιγώτερον. Ἡ Ἀφροδίτη, μήτηρ τοῦ Αἰνεΐου, παρακολουθεῖ μὲ ἀγωνίαν τὴν περιπέτειαν αὐτῆν τοῦ υἱοῦ της, ἀνεβαίνει εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου ἴσταται ὁ Ζεὺς καὶ περισκοπεῖ ἀπὸ τὴν ὑψίστην ἐκείνην σκοπιὰν τὸν κόσμον. Τὸν πλησιάζει ἡ ἀγαπημένη κόρη του καὶ ἀρχίζει τὰ παράπονά της.
- » Τί ἔπταισεν ὁ Αἰνεΐας μου, τί ἔπταισαν οἱ Τρῶες, ὥστε ὕστερα ἀπὸ τόσας συμφορὰς ποῦ ἔπαθον, νὰ μὴ μποροῦν νὰ φθιάσουν εἰς ἓνα τόπον καὶ νὰ ἡσυχάσουν! —
- » (πλανῶνται ἤδη ἐξ ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας). —
- » Καὶ ὅμως, ἔξακολουθεῖ ἡ Ἀφροδίτη, μοῦ εἶχες δώσει τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι ἀπὸ τὸν Αἰνεΐαν καὶ τοὺς Τρῶάς μου θὰ ἔλθῃ καιρὸς νὰ γεννηθῶν οἱ Ῥωμαῖοι, ποῦ θὰ ἐξουσιάσουν ὅλον τὸν κόσμον. Καὶ μ' αὐτὴ τὴν ὑπόσχεσιν τὴ δική σου ἔπαρηγορούμην διὰ τὴν πῶσιν τῆς Τροίας καὶ τὰ ἐρείπιά

»της. Τώρα πάλι τὰ ἴδια Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀμοιβὴ ποῦ ἔχει
 »ὁ Αἰνείας μου διὰ τὴν εὐσέβειάν του!» — Ὁ Ζεὺς ἀκούει
 μὲ προσοχὴν τὰ δίκαια παράπονα τῆς κόρης του καὶ μει-
 διῶν, ἀφ' οὗ τὴν ἐφίλησε πατρικῶς, σπεύδει νὰ τὴν καθη-
 συχάσῃ: «Μὴ φοβῆσαι, τῆς λέγει, κόρη μου: Τίποτε ἀπὸ τὰ
 »πεπρωμένα τοῦ Αἰνεία σου καὶ τῶν Τρώων δὲν μετεβλήθη.
 »Θὰ ἰδῆς πολὺ γρήγορα τὴν πόλιν ποῦ θὰ κτίσῃ ὁ Αἰνείας
 »εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ θὰ τον ὑποδεχθῆς ἀργότερα δοξασμέ-
 »νον εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Καὶ ἐπειδὴ βλέπω νὰ σε κρατῇ
 »ἀγωνία διὰ τὴν μέλλουσαν τύχην τῶν Τρώων, σοῦ ἀποκα-
 »λύπτω τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν. Ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Αἰνείου
 »Ἀσκάιον - Ἰουλον θὰ ἰδρῶθῃ ὄχυρὰ ἡ Ἄλβα Λόγγα,
 »ὅπου ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας θὰ βασιλεύῃ ἡ γενεὰ τῶν Τρώων,
 »καὶ ἔπειτα μία ἰέρεια Ἐστίας θὰ γεννήσῃ ἐκ τοῦ Ἄρεως
 »τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Ῥέμον, οἱ ὁποῖοι θὰ κτίσουν τὴν
 »Ῥώμην καὶ ὁ Ῥωμύλος θὰ γίνῃ ὁ γενάρχης τῶν Ῥω-
 »μαίων. Εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐγὼ ἔδωκα κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς
 »γῆς χωρὶς ὄρια τοπικὰ ἢ χρονικὰ. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ
 »Ἥρα, ποῦ τώρα τοὺς καταδιώκει θὰ τοὺς γίνῃ εἰς τὸ τέλος
 »εὐμενής. Καὶ θὰ ἔλθῃ καιρὸς ποῦ θὰ ὑποτάξουν οἱ ἀπό-
 »γονοὶ τῶν ἠττημένων τώρα Τρώων, οἱ Ῥωμαῖοι, τοὺς
 »ἀπογόνους τῶν νικητῶν τώρα Ἑλλήνων καὶ θὰ δεσπόσουν
 »τῆς Ἑλλάδος. Καὶ θὰ ἔλθῃ πάλιν ἀργότερα καιρὸς, ποῦ
 »θὰ γεννηθῇ ἀπὸ τὴν γενεὰν τοῦ Ἰούλου ὁ Ἰούλιος Καί-
 »σαρ, ἐκεῖνος ποῦ θὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄρια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κρά-
 »τους μέχρι τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ βαρυσφορτωμένος μὲ λάφυρα
 »ἀπὸ τοὺς πολέμους τῆς Ἀνατολῆς θὰ φέρῃ δοξασμένον
 »ὡς τὰ ἄστρα τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα. Θὰ κλείσουν τότε μετὰ
 »μακροὺς ἀγρίους ἀγῶνας αἱ πύλαι τοῦ πολέμου καὶ θὰ
 »βασιλεύσῃ εἰρήνη εἰς τὸν κόσμον . . .»

Αὐτὰ ἐποίησεν ὁ Βιργίλιος κατὰ τὸ παρ' Ὀμήρῳ πρότυ-
 πον, (Ὀδυσσ. α 45 κέ.), ὅπου ἡ Ἀθηνᾶ παραπονεῖται εἰς τὸν
 Δία διὰ τὸ λησμονημένον Ὀδυσσεά, τὸν ἀκούσιον αἰχμά-
 λωτον τῆς Καλυψοῦς, καὶ τὸ παράπονον τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι
 τόσον ἔντονον καὶ διὰ τὸν πατέρα της πειρακτικόν, ὥστε
 ἀναγκάζει τὸν Δία νὰ διαμαρτυρηθῇ μὲ τὸ περιλάλητον

ἐκεῖνο: τέκνον ἐμόν, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων. Ἄλλὰ ἐν ᾧ παρ' Ὀμήρῳ παραπονεῖται ἡ Ἀθηναῖα διὰ τὸν Ὀδυσσεά, ποῦ δὲν ἦτο παιδί της καὶ ποῦ δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἰδρυτῆς νέου, ἀπεράντου κράτους, ὁ Βιργίλιος μεθήρησε καὶ ἐχρησιμοποίησε μὲ θαυμαστὴν δεξιότητι τὴν ὀμηρικὴν αὐτὴν πηγὴν εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἡ παραπονεμένη θεὰ νὰ εἶναι μητέρα καὶ ὁ ἀναξιοπαθῶν ἦρωσ νὰ ἔχη προορισμὸν πολὺ μεγαλεῖτερον καὶ πολὺ πολὺ ἐνδιαφέροντα τὸ ῥωμαϊκὸν κοινόν, διὰ τὸ ὁποῖον ἐποίει ὁ Βιργίλιος. Ἀκόμη καὶ μία ἀπὸ τὰς πολλὰς αἰτίας, διὰ τὰς ὁποίας ἡ Ἥρα καταδιώκει τὸν Αἰνεῖαν καὶ δέν τον ἀφήνει νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, λαμβάνεται ἀπὸ τὰς σημαντικωτέρας σελίδας τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας: Ἐγνώριζε, λέγει ἡ Ἥρα ἀπὸ τὰ θέσφατα ὅτι ὁ Αἰνεῖας ἐρχόμενος εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐγκαθιδρυόμενος ἐκεῖ θὰ ἐγένετο ὁ γενάρχης τῶν Ῥωμαίων, οἱ ὁποῖοι θὰ κατέστρεφον μίαν ἡμέραν τὴν πολὺ πολὺ προστατευομένην τῆς πόλιν Καρχηδόνα καὶ δι' αὐτὸ ἐκράτει μακρὰν ἀπὸ τὸ Λάτιον τοὺς Τρῶας μολονότι αὐτοὶ ἦσαν τὰ λείψανα τῶν Δαναῶν καὶ τοῦ ἀγρίου Ἀχιλλέως. Εἶναι τοῦτο μία μεγάλη ἱκανότης τοῦ Βιργιλίου, ἡ ὁποία δὲν ἔχει προσηκόντως ἐκτιμηθῆ, νὰ χρησιμοποιήσῃ δηλαδὴ τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα καὶ πολλὰς ἀκόμη ἄλλας πηγὰς, εἰς ὑπόθεσιν ποῦ εἶχε ἀσυγκρίτως μεγαλεῖτερον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ῥωμαίους, εἰς ὑπόθεσιν ἀληθῶς ἐθνικῆν. Δι' αὐτὸ εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω, διὰ τοὺς ῥωμαίους ἡ Αἰνεῖας ἔχει πολὺ μεγαλειτέραν σημασίαν παρὰ ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἀκόμη καὶ ἄλλα τεκμήρια.

*
* *

¶ Εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῆς Αἰνεΐδος ὁ Βιργίλιος κατὰ πρότυπον καὶ ἐδῶ τὸν Ὀμηρον ποιεῖ τὸν Αἰνεῖαν καταβαίνοντα εἰς τὸν Ἄδην μὲ ὀδηγὸν τὴν Σίβυλλαν, διὰ νὰ συναντήσῃ τὴν σκιάν τοῦ πατρός του Ἀγχίσου, τὸν ὁποῖον ἔχασε, ὅταν πλέων ἐκ τῆς Τροίας εἶχε φθάσει εἰς τὴν Σικελίαν. Εἰς τὸν Ἄδην ὁ Ἀχιλλεὺς δεικνύει εἰς τὸν υἱὸν του

προϋπαρχούσας ἐκεῖ τὰς ψυχὰς τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι μέλλουν νὰ διαδραματίσουν σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων, τῆς Ἑλλάδος, καὶ τῶν βασιλέων τῆς Ῥώμης μέχρι καὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Μαρκέλλου. Ταῦτα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων Ἑλλήνων φιλοσόφων, κατὰ τοὺς ὁποίους αἱ ψυχαὶ προϋπάρχουν πρὶν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ σώματα, καὶ πάλιν, ἀφ' οὗ μὲ τὸν θάνατον ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων εἰσέρχονται εἰς ἄλλα ζῶα. Καὶ ἐδῶ ὁ Βιργίλιος εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοὺς τὴν Νέκυϊαν τοῦ Ὀμήρου, Ὀδυσσ. (λ.) ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν συμβουλὴν τῆς Κίρκης, βυθίζων *παρὰ ῥόον ὠκεανοῖο* φθάνει εἰς τόπον ὑποδειχθέντα ὑπ' αὐτῆς, καλεῖ μὲ θυσίας τὴν σκιάν τοῦ μάντιος Τειρεσίου καὶ ἐρωτᾷ διὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν πατρίδα του Ἰθάκην καὶ τὰς μελλούσας ἀκόμη πλάνας καὶ τύχας του. Εἶναι πολὺ φανερόν πόσον δεξιῶς ἐφρόντισε ὁ Βιργίλιος νὰ χρησιμοποίησῃ καὶ τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως εἰς τὴν Αἰνεΐδα του. Ἐν ᾧ ὁ Ὀμηρος φέρει εἰς συνάντησιν τοῦ Ὀδυσσεὺς μόνον τὰς σκιάς τοῦ Ἀγαμέμνονος, τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Αἴαντος καὶ ἄλλων συγχρόνων ἡρώων καὶ προγενεστέρων ἡρωίδων καὶ τῆς μητρὸς του Ἀντικλείης, ὁ Βιργίλιος πλὴν τῆς σκιάς τῆς ἑξ αἰτίας τοῦ Αἰνεΐου, ὡς ποιεῖται ἐν τῇ Αἰνεΐδι, αὐτοκτονήσεως Διδούς, — ἅτι πολὺ παρόμοιον μὲ τὴν σκιάν τοῦ ἑξ αἰτίας τοῦ Ὀδυσσεὺς αὐτοκτονήσαντος Αἴαντος — τοῦ Τρωῶς ἥρωος Δημόβου καὶ τινος ἄλλου, χρησιμοποιῶν ὡς εἶπομεν τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ποιεῖ προϋπαρχούσας ἐκεῖ τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τοῦ ἄλβανου βασιλέως Σιλβίου, τελευταίου ἀπογόνου τοῦ Αἰνεΐου, μέχρι τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Μαρκέλλου, καὶ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἀγχίσου προλέγει συντόμως τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον μέλλει ἕκαστος ἐξ αὐτῶν νὰ παίξῃ εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν. Αὐτὰ βεβαίως εἶναι *oracula post eventum ficta*, διότι αὐτὰ ἦσαν ἤδη γεγονότα ἱστορικὰ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ποιητοῦ. Δὲν μπορεῖ

ὅμως κανεὶς νὰ ἀρνηθῆ ὅτι μὲ θαυμαστὴν δεξιότητα ὁ ποιητὴς τὰ ἐνύφανε ὡς προφητείας εἰς τὸν παλαιὸν μῦθον τῆς Αἰνειάδος. Ὅμοιαν χρησιμοποίησιν καὶ προσαρμογὴν πρὸς ἱστορικὰ γεγονότα τῆς Ῥώμης ἔκαμεν ὁ Βιργίλιος καὶ ἄλλης ὁμηρικῆς πηγῆς. Εἰς τὸ Σ τῆς Ἰλιάδος, τὴν *δπλοποιῖαν*, ὁ Ὅμηρος περιγράφων τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, λέγει ὅτι ὁ Ἡφαιστος παρέστησεν εἰς αὐτὴν δύο *πόλεις μερόπων ἀνθρώπων καλὰς, γάμους καὶ εὐλαπίνας* πολιορκίας καὶ μάχας, ἀγροὺς μὲ ἀροτῆρας βοῦς, γεννήματα μὲ θειοσιάς, ἀμπέλους μὲ σταφυλὰς καὶ τρυγητάς, ἄλλα πολλά, σκηνὰς πάντοτε ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἐμμίθη καὶ αὐτὴν τὴν σελίδα τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν ὁ Βιργίλιος, καὶ ἡ Ἀφροδίτη, ὅπως παρ' Ὀμήρῳ ἡ Θέτις ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀχιλλέως, ἔξαιτεῖται καὶ αὐτὴ παρὰ τοῦ ἰδίου τεχνίτου, τοῦ Ἡφαίστου, τὴν κατασκευὴν ὄπλων ὑπὲρ τοῦ ἰδικοῦ τῆς υἱοῦ Αἰνείου, καὶ ὁ Ἡφαιστος δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιτάξῃ ἀρνησὶν εἰς τοὺς κολακευτικοὺς λόγους τῆς συζύγου του, καὶ τοὺς θερμοὺς ἐναγκαλισμοὺς τῆς. Ὁ Βιργίλιος ἀγνοεῖ τὴν ἀπιστίαν τῆς Ἀφροδίτης πρὸς τὸν Ἡφαιστον. Κατασκευάζει ὄπλα καὶ διὰ τὸν Αἰνεῖαν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀσπίδα τούτου παριστάνει σκηνὴν ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας καὶ μάλιστα τὴν παρὰ τὸ Ἀκτιον ναυμαχίαν καὶ τὴν νίκην τοῦ Αὐγούστου κατὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας. Παρ' Ὀμήρῳ ἡ ἑλληνικὴ νωπὴ χάρις καὶ φυσικὴ ἀπλότης, παρὰ τῷ Βιργίλιῳ ἡ ῥωμαϊκὴ πρακτικότης καὶ ἐθνικὴ φιλοτιμία.

Ἡ κολακεία εἶναι συνήθης εἰς τὰς αὐτὰς τῶν βασιλέων καὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Πρέπει ὅμως νὰ διακρίνη κανεὶς τὴν ταπεινὴν καὶ βδελυκτὴν κολακείαν ἀπὸ τὸν δίκαιον ἔπαινον. Ὁ Αὐγούστος δὲν ἔπαινε νὰ ἐπαινῆται ὑπὸ τῆς ἱστορίας, καὶ ὁ Βιργίλιος περὶ αὐτοῦ δὲν εἶπε τίποτε περισσότερον ἀπὸ ὅ τι ἤξιζε. Οὔτε ὕμνησε πρόσωπα μόνον· εἶπε καὶ τὸν μέγιστον καὶ δικαιοτάτον ἔπαινον διὰ τὸ ῥωμαϊκὸν μεγαλεῖον. Ὁ Βιργίλιος δὲν ἦτο κόλαξ τοῦ Αὐγοῦστου, ἦτο φίλος καὶ οἰκειός. Τὴν οἰκειότητα δὲ τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν μονάρχην δεικνύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἀποθνήσκων ὁ ποιη-

της καὶ ἀφῆνων περιουσίαν ἀξίας 2.500.000 σημερινῶν φράγκων, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκτήσει ἀπὸ ἐκουσίας ἡγεμονικὰς δωρεὰς φίλων τοῦ Πολλίωνος, τοῦ Μαικήνα, τοῦ Αὐγούστου αὐτοῦ καὶ ἄλλων, τὴν ἐκληροδότησε καὶ εἰς ἄλλους καὶ εἰς τὸν Αὐγούστον τὸ $\frac{1}{4}$ αὐτῆς.

*
* *

Αἱ μεταγενέστεραι γενεαὶ ἀπένειμαν εἰς τὸν Βιργίλιον θείας τιμᾶς. Ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ὅτι ὁ λατῖνος ἐπικός ποιητὴς Σίλιος Ἰταλικός, ἐπὶ Νέρωνος καὶ ὕστερον ἀκμάσας, ἐώρταζε τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Βιργιλίου εὐλαβέστερον παρὰ τὴν ἰδικὴν του, ὅταν δὲ ἐπλησίαζε εἰς τὸ μνημεῖον αὐτοῦ εἰς τὴν Νεάπολιν, ἐδείκνυε τόσον σεβασμόν, ὅσον ἂν εἰσῆρχετο εἰς ναόν. Ἦτο τόσον μεγάλη καὶ τόσον γενικὴ ἢ πρὸς τὸν Βιργίλιον ὑπόληψις, ὥστε ἔνωρις τὰ ἔργα του μετεφράσθησαν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἢ Αἰνείας ἀπὸ ἑνα ἑλληνα ἀπελευθέρου μὲν τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου Κλαυδίου, ἀλλὰ πολλῆς δράσεως Πολύβιον, τὰ Γεωργικὰ ἀπὸ τὸν ἐποποιὸν Ἀρριανὸν κ.ἄ. Οἱ χριστιανοὶ ἀπέδωκαν εἰς τὸν Βιργίλιον προφητικὴν δύναμιν, πιστεύσαντες ὅτι προεῖπε, εἰς τὴν 4^{ην} ἐκλογὴν τῶν Βουκολικῶν αὐτοῦ τοῦ Μεσσίου τὴν ἔλευσιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ νεωτέρα κριτικὴ διακρίνει μεγάλην τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ὅμηρου καὶ τοῦ Θεοκρίτου ἀπὸ τὸν Βιργίλιον, ἂν καὶ ἀναγνωρίζει τὴν τεχνικὴν τελειότητα τῶν Γεωργικῶν. Παραμένει ὅμως πάντοτε μεγάλη ἡ σημασία, ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσσαμεν, τοῦ Βιργιλίου διὰ τοὺς Ῥωμαίους, ὥστε νὰ σεμνύνεται καὶ ἡ σημερινὴ Ἰταλία καὶ νὰ πανηγυρίζῃ λαμπρότατα τὴν δισχιλιοστὴν ἐπέτειον τῆς γεννήσεώς του.

ΘΕΟΦΑΝΗΣ Α. ΚΑΚΡΙΑΗΣ

